

Hva er et essay?

Susanne Dietrichson

Journalist

Sykepleien Forskning 2016 11 (1) (92-95)

Hva er et essay? For å definere et essay trengs mer enn et par setninger. Det er derfor heller ikke så enkelt å gi konkrete råd om hvordan man kan skrive et godt essay. Med sin åpne, assosiative og springende form, kan man nesten si at essayet motarbeider en endelig definisjon.

Blandingsgenre

Selv om det hører inn under sakprosaen, er det mange forfattere som skriver essayistisk; som altså vil si assosiativt og sirkulært i formen. Mange vil kalle essayet en blandingsgenre; Mia Bull Gundersen skriver for eksempel: «Essayet er en utpreget litterær blandingsform og befinner seg et sted mellom fiksjon og sakprosa» (1). En del tekster kan være essayistiske i formen, selv om de faller inn under andre genrebetegnelser. Dette gjelder både artikler, kronikker, petiter, kåserier og romaner.

Kunnskapsrikt

Essayet er en forholdsvis kort tekst, skrevet i førsteperson entall i en ikke-konkluderende form. Jo Bech-Karlsen (2) sier essayet skal være kunnskapsrikt, men ikke lærd i teoretisk vitenskapelig forstand. Ofte stiller essayet flere spørsmål enn det besvarer, og forfatteren av essayet henvender seg gjerne til sin likemann; en kunnskapsrik og opplyst leser. I motsetning til en artikkel, som er bygget opp med en innledning, drøfting og konklusjon, har essayet verken innledning eller avslutning. Leseren får ikke nødvendigvis svar på de spørsmålene teksten stiller, men skal likevel være klokere enn før han eller hun gikk i gang med lesningen.

Michel de Montaigne

I likhet med essayet selv, omfatter essayets historie flere tradisjoner og avstikkere. De fleste betrakter Michel de Montaigne som essayets far. Montaigne (1533–1592) var en fransk adelsmann, politiker, filosof og forfatter som hadde stor innflytelse i sin samtid. Som trettiåring trakk han seg tilbake til familiens slott i Bordeaux, for i ensomhet å reflektere og skrive, i sitt tårn, omgitt av sine bøker. Begrepet essay er hentet fra tittelen på hans bøker: Les Essais I–III, som kom ut mellom 1580 og 1588. Det franske begrepet kan oversettes med forsøk, som peker tilbake på essayets åpne, prøvende og ikke-konkluderende form. Selv fortsatte Montaigne å redigere og endre på essayene sine resten av livet. Dette forsterker inntrykket av essayet som uferdig og åpent. Det er ofte store og evige spørsmål som drøftes i essayet, samtidig som ingenting synes å være for smått.

Francis Bacon

En annen kjent essayist er Francis Bacon (1561–1626), engelsk filosof, statsmann, jurist og forfatter, en pioner innenfor den vitenskapelige metode. Bacon har blitt kalt empirismens far, og den essayistiske arven etter ham dreier seg først og fremst om det vitenskapelige essayet. Denne essayformen er ikke så personlig og er i formen mer lik en vitenskapelig artikkel.

Det er vanlig å skille mellom det «informale» essayet, som er essayet slik vi kjenner det fra Montaigne, og det «formale», vitenskapelige essayet skapt av Bacon.

Georg Johannesen skriver for eksempel i sitt etterord til Ludvig Holbergs Essays: «Det informale essayet er filosofisk mens det formale essayet er vitenskapelig» (4).

Ny forståelse

I Norge ble essayistikk oppfattet som en skjønnlitterær genre frem til midten av 1900-tallet. Fra 1970- og 80-tallet oppsto imidlertid en ny forståelse av essayet i Norge. Hege Langballe Andersen skrev hovedoppgave om essayet i 2002 (3) og peker på at den nye essayinteressen oppsto i kretsen rundt tidsskriftet *Basar*, representert ved forfatterne Kjartan Fløgstad, Kjell Heggelund og Georg Johannesen. Disse forfektet et essayideal inspirert av tysk kritisk essayteori. «I stedet for å være en skjønnlitterær genre ble altså essayet en arena for bevissthet rundt form og språk» (3). Langballe hevder videre at det norske essayet også er sterkt influert av det angloamerikanske essayet, som altså er inspirert av Bacon, i betydningen stil eller artikkel. Essayet blir ifølge henne stadig oftere gitt som oppgave til studenter ved høyskoler og universiteter, men da i betydningen stil eller artikkel.

Litterær verdi

Essayet blir av mange betraktet som mer høyverdig en annen sakprosa, fordi det i tillegg til å kreve kunnskap hos den som skriver også helst skal ha litterære kvaliteter. Langballe siterer litteraturprofessor Arild Linneberg, som skrev i Bergens Tidende 21.10.84: «Et essay er alltid et godt essay. Et dårlig essay er ikke et essay, men noe annet: artikkel, kronikk, kåseri el.l.» (3).

I det informale essayet er jeg-fortelleren det bærende elementet, ja selve utgangspunktet. Det er essayistens tanker og erfaringer som danner essayets plattform. I det formale essayet, derimot, er emnet viktigere enn essayisten som person. Per Dahl påpeker at essayet ikke har noen systematisk komposisjon, men er «atektonisk, skødeløst og åpent bygget opp». Essayet må derfor romme en samlende bevegelse som ifølge Dahl nettopp er det essayistiske jeget (5). Også Johannessen skriver at «essayisten er essayets viktigste formelement» (4). Og selv om det norske essayet er blitt beskyldt for å være navlebeskuende av forfatter og journalist Morten Strøksnes (6), er det umulig å tenke seg et essay uten en jeg-forteller.

Allmenngyldig

Selv om et essay skal inneholde essayistens egne refleksjoner og erfaringer, og gjerne være personlig, må det ikke bli privat. Essayets tema skal være allmenngyldig, og et personlig perspektiv kan gjøre det allmenngyldige mer interessant og relevant for leseren. Men blir det privat mister han eller hun fort interessen.

Essayet gjenspeiler essayistens syn på det hun eller han skriver om og innebærer en tolkning av de erfaringene som beskrives. Den subjektive erfaringen essayet baserer seg på kan på sitt beste åpne opp for å forstå essayisten, og han eller hennes syn på verden, uansett om den springer ut av erfaring eller er en samtale essayisten fører med andre forfattere som har skrevet om det samme temaet.

Gjenkjennelse

Essayet synes, i kraft av sin form, å vise at alt er relativt: Én mening er ikke viktigere enn en annen, det ene er ikke nødvendigvis sannere enn noe annet. Dette kan føre til et unikt møte mellom tekst og leser; bygge bro over avstand i tid og rom. Å lese Montaignes essay, som ble skrevet for flere hundre år siden, kan gi en følelse av nærhet og gjenkjennelse hos en moderne leser nettopp i kraft av tekstens åpne og springende form. Essayet har karakter av en samtale, en dialogisk struktur. Som Melberg skriver, er essayet «fellesskapsdannende» og inkluderer alltid leseren (7).

Avslutning

Andre treffende beskrivelser av essayet er; assosierende, fragmentarisk, prosessuell, springende, subjektiv, utprøvende, undersøkende, åpen. Det er også sammenliknet med «en tankenes spasertur». Så ta pennen fatt, den som tør, og skriv et kunnskapsrikt essay om et faglig tema. Bruk gjerne en personlig erfaring som utgangspunkt. Skriv dialogisk, som vil si å henvende seg til en tenkt leser samt referer til andre som har skrevet om det samme. En god og inspirerende måte å lære om essayet på er dessuten å lese gode essays skrevet av andre.

Referanser

1. Bull-Gundersen M. «74 sentrale trekk ved essayet». I Kritikjournalen, 1991.
2. Bech-Karlsen J. Gode fagtekster. Essay for begynnere. Universitetsforlaget, 2003.
3. Andersen HL. «Hvordan får essaybegrepet mening?». I Bøygen, nr. 1–2007.
4. Johannesen G. «Holberg og essayet. Etterord.» I Ludvig Holberg Essays. Cappelen, 1977.
5. Dahl, P. «Essayet som genre». I Passage. Tidsskrift for litteratur og kritk 28/29. Aarhus, 1998.
6. Strøksnes M. «Innsnevring av kampsonen», Morgenbladet 05.10.2015.
7. Melberg A. Essayet. Universitetsforlaget, 2014.

